

Η πανδημία του πατερναλισμού¹

Του Τ. Κ. Βιδάλη

Ο πατερναλισμός χαρακτήριζε επί αιώνες την Ιατρική, ειδικά τις σχέσεις ασθενούς/γιατρού. Τον συναντάμε τόσο στην ιπποκρατική όσο και σε άλλες παραδόσεις (την εβραϊκή, την ινδική, την κινεζική κ.λπ.). Έχοντας θεολογικές ή και μυστικιστικές καταβολές, εννοούσε τον ασθενή σαν το «παθητικό» μέρος της σχέσης με τον γιατρό. Ο γιατρός ήταν εκείνος που αξιολογούσε, αποφάσιζε και ενεργούσε, χωρίς να έχει καμία υποχρέωση να ζητά την άδεια του ασθενούς, ούτε καν να τον ενημερώνει. Για ό,τι έκανε λογοδοτούσε στους ομοτέχνους του και συμβολικά στον θεό, όχι στον ασθενή ή στην οικογένεια του, που έπρεπε να τον εμπιστευτούν απόλυτα.

Ήλθε ο καιρός που, στον 20^ο αιώνα, ο κραταιός ιατρικός πατερναλισμός αμφισβητήθηκε. Μετά την εμπειρία των αγριότητων των ναζι γιατρών σε αιχμαλώτους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και αυτή της θυσίας ανθρώπων επίτηδες μολυσμένων με σύφιλη για πειραματικούς σκοπούς στην Αλαμπάμα των ΗΠΑ, τα πάντα άλλαξαν. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ελευθερία του καθένα να ορίζει το σώμα του πήραν τη θέση των παλιών «αυθεντιών». Η εποχή του αυτόνομου ασθενούς που πρέπει να έχει τον τελευταίο λόγο για την υγεία του εγκαινιάσθηκε με τον εμβληματικό όρο της «ενημερωμένης συναίνεσης», που αποτελεί πλέον καθιερωμένη αρχή στο σύγχρονο δίκαιο και την ιατρική δεοντολογία (informed consent).

Η προτεραιότητα αυτή της ελευθερίας μας στα θέματα της υγείας δοκιμάζεται σκληρά με την πανδημία και φαίνεται να ηττάται σε παγκόσμια κλίμακα. Ο πραγματικός κίνδυνος για ένα συλλογικό αγαθό – τη δημόσια υγεία- φαίνεται να δικαιολογεί περιορισμούς χωρίς όρια σε αυτή τη διάσταση της ελευθερίας, αλλά και σε πολλά άλλα δικαιώματά μας, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Δεν είναι όμως ο παλιός ιατρικός πατερναλισμός που επιστρέφει εδώ για να επιβάλλει και να δικαιολογήσει τους περιορισμούς. Οι γιατροί, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν χρησιμοποιούν τη γλώσσα της επιβολής και της τιμωρίας: συνεχίζουν να «συμβουλευούν» και να «συνιστούν», βασιζόμενοι στην πειθώ και στην εκούσια φροντίδα της υγείας όπως την εννοεί καθένας μας στο ιδιαίτερο πλαίσιο της δικής του ζωής. Εκείνο που αρχίζει να απλώνεται -σαν πραγματική παράλληλη πανδημία- είναι ο πατερναλισμός της κρατικής εξουσίας. Σε παγκόσμια κλίμακα, η κρατική εξουσία «επιβάλλει», απειλεί και τιμωρεί κάθε απόκλιση από αποφάσεις της, με δικαιολογία τη δημόσια υγεία.

Το κράτος παγκοσμίως, πρώτον, ιεραρχεί το ίδιο τα ατομικά μας συμφέροντα, θεωρώντας τον ιό πρώτιστη απειλή για όλους μας, μπροστά στην οποία ακόμη και οι στοιχειώδεις ελευθερίες μας (της κίνησης ή της εργασίας) πρέπει αναγκαστικά να υποχωρήσουν. Δεν υπάρχουν περιθώρια για οποιονδήποτε να δει αλλιώς τα δικά του συμφέροντα -έστω κι αν είναι νέος ή υγιής- γιατί όλοι μας -όλοι!- αποτελούμε δυνάμει «υγειονομικές βόμβες», ό,τι και αν λένε τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Δεύτερον, το κράτος θέλει να έχει λόγο στο ίδιο το σώμα μας, επιβάλλοντας παρεμβατικές ιατρικές πράξεις, όπως είναι η προληπτική διάγνωση με τεστ. Είναι αλήθεια ότι ακόμη διστάζει να κάνει το ίδιο με τον εμβολιασμό, καθώς έως τώρα οι πολίτες εμπιστεύονται τα εμβόλια. Σε αρκετές χώρες, πάντως,

¹ Αναδημοσίευση από το φ. της 27/4/2021 της «Εφημερίδας των Συντακτών».

φροντίζει να προειδοποιήσει ότι κάτι τέτοιο δεν αποκλείεται για το μέλλον: θα είναι ενδιαφέρον να δούμε την κρατική αντίδραση στην αμφιβολία των πολιτών για ένα από τα διαθέσιμα εμβόλια.

Τρίτον, το πατερναλιστικό κράτος δεν ανέχεται την συζήτηση των αποφάσεών του, καθώς θεωρεί τον εαυτό του κάτοχο της απόλυτης αλήθειας για το θέμα. Φοβάται όμως τη λογοδοσία: δείχνει για τις αποφάσεις αυτές επιτροπές επιστημόνων που το συμβουλεύουν σε διάφορα επίπεδα, ώστε να εξασφαλίζει κάποια νομιμοποίηση, αγνοώντας ταυτόχρονα όποιους επιστήμονες διαφωνούν. Γνωρίζει ότι διαφωνίες εκφράζονται και στις επίσημες επιτροπές -ακριβώς επειδή η επιστήμη έτσι λειτουργεί- , όμως αυτές βλάπτουν την αυθεντία των αποφάσεών του. Στην πραγματικότητα, η ευθύνη για τις τελευταίες παραμένει θολή, ιδίως όταν τα συμβουλευτικά όργανα δεν δημοσιοποιούν τα ίδια, όταν καταλήξουν, τις συστάσεις τους προς τους αποφασίζοντες, όπως συμβαίνει όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και αλλού.

Τέταρτον, ένα πατερναλιστικό κράτος πρέπει να δείχνει «πετυχημένο» για να εξασφαλίζει νομιμοποίηση (success stories). Βασικές ελλείψεις στο σύστημα υγείας (πρωτοβάθμια περίθαλψη, προσωπικό, ΜΕΘ, έγκαιρη διάθεση τεστ κ.λπ.) ή σε ζωτικούς τομείς, όπως η εκπαίδευση, οι συγκοινωνίες ή η λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών «αντιμετωπίζονται», αλλά αυτό δεν σημαίνει ελάφρυνση των περιορισμών, όπως δείχνουν τα «ακορντεόν» τύπου Γαλλίας και άλλων χωρών: η αιτία δεν είναι ποτέ η ανοργάνωτη, ανεπαρκής αντιμετώπιση και κυρίως οι αμελητέοι πόροι που διατίθενται (μπροστά στην τρομακτική απώλεια του ΑΕΠ από τα μέτρα), είναι πάντοτε η επιθετικότητα του καταραμένου ιού!

Πέμπτον, ο κρατικός πατερναλισμός πρέπει να εγχαραχθεί στις συνειδήσεις για να μείνει ως «θεμιτή» επιλογή και μετά την πανδημία, όποτε το κρίνει η εκάστοτε εξουσία. Η ιδέα της ελευθερίας πρέπει να υποταχθεί σε «συλλογικά» συμφέροντα (είτε είναι η υγεία είτε η ασφάλεια είτε η οικονομία κ.ο.κ.), ό,τι κι αν λέει το διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή η κοινή λογική. Πρέπει όλοι να πεισθούμε ότι το κράτος είναι εδώ και «ξέρει»: γι' αυτό δεν αρκεί να προσέχουμε απλώς, χρειάζεται και να ενημερωνόμαστε «κατάλληλα», δηλαδή μόνον «επίσημα». Πρόθυμοι να συμβάλλουν σε αυτό είναι πολλοί, αρκεί να επιτηρούνται τα ΜΜΕ και να «μαζευτεί» το internet, περιορίζοντας την ελευθερία της πληροφόρησης, την ελευθερία της έκφρασης και επενδύοντας σε fake news, όπως αποκαλύπτει σχετική έκθεση της Ευρωβουλής ("The impact of coronavirus on media freedom").

Πολιτικοί κάθε απόχρωσης, αξιωματούχοι κρατών ή διεθνών οργανισμών αλλά και «πρόθυμοι» νομικοί σπεύδουν να υιοθετήσουν αυτόν τον πατερναλισμό σε όλον τον κόσμο. Άραγε θα περάσουμε σε μια περίοδο «ναι μεν, αλλά» για την ελευθερία μας; Σε αυτή τη δυστοπική προοπτική, το μόνο που μπορεί να αντιτάξει κάποιος είναι η κούραση από τους περιορισμούς για την οποία μιλούν όλοι, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνώντων: δεν θα είχαμε κουραστεί, αν η ελευθερία δεν ήταν η αληθινή ουσία της ζωής μας, αυτή που δίνει νόημα ακόμη και στην υγεία μας. Ίσως όμως χρειαστεί να παλέψουμε ακόμα μια φορά γι' αυτό...